

قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى « ئۇيغۇرچە بۇددا نوم پارچىسى » غا قوشۇمچە
قىلىنغان « ئىنسادى سۇترا » دىن پارچە ئۈستىدە تەتقىقات

دىلارا ئىسرائىل*

قىسقىچە مەزمۇنى: بۇ ماقالە بېيجىڭدىكى دۆلەت كۈتۈپخانىسىدا ساقلىنىۋاتقان
«ئۇيغۇرچە بۇددا نوم پارچىسى» غا قوشۇمچە قىلىنغان « ئىنسادى سۇترا » پارچىسى
تەتقىقاتى. «ئۇيغۇرچە بۇددا نوم پارچىسى» جەمئىي 25 بەت، 243 قۇر بولۇپ،
ئۈچ قىسىمدىن تەركىپ تاپقان. 1-قىسمى «ئىدىقۇت خان قەسىدىسى»؛ 2-سى
«ئىنسادى سۇترا»؛ 3-سى «ماھاپىرانىدھانا» نىمى. بۇ ماقالىدە «ئۇيغۇرچە بۇددا نوم
پارچىسى» نىڭ 2-قىسمىدىكى 11 قۇر «ئىنسادى سۇترا» پارچىسىنىڭ لاتىنچە
ترانسلىپتراتسىيە ۋە ترانسكرىپسىيەسى، شۇنداقلا ئىزاھ ۋە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر
تىلىدىكى تەرجىمىسى بېرىلدى.

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى؛ « ئۇيغۇرچە بۇددا نوم پارچىسى »؛
« ئىنسادى سۇترا »

国家图书馆藏《畏兀儿写经残卷》中的《因萨底经》片段研究

迪拉娜·伊斯拉非尔

摘要: 属于“素文珍藏”的“畏吾儿写经残卷”出土于高昌古城，写于六朝时河西沙门八人在于阗听讲时所撰集的手卷——汉文《贤愚经》第1卷之一段的背面。“畏兀儿写经残卷”共25叶。根据内容，可分为(1)“亦都护颂”；(2)《因萨底经》；(3)《广大发愿颂》3部分。该残卷共存有243行回鹘文，其中11行的内容属于《因萨底经》。本文将对这11行进行原文换写、拉丁字母转写、现代维吾尔语翻译和注释，结合前辈的有关研究，对相关问题进行探讨。
关键词: 回鹘文；《畏兀儿写经残卷》；《因萨底经》

بېيجىڭدىكى دۆلەت كۈتۈپخانىسىدا «يېڭى 1570» نومۇردا ساقلىنىۋاتقان «ئۇيغۇر
چە بۇددا نوم پارچىسى» (1) (畏兀儿写经残卷) مەزمۇن جەھەتتىن ئۈچ قىسىمدىن تەركىب
تاپقان بولۇپ، مەتبىنىڭ باش قىسمى «ئىدىقۇت خان قەسىدىسى»²، ئىككىنچى قىسىمى

* ئاپتورنىڭ ئۇچۇرى: دىلارا ئىسرائىل، ئايال، ئۇيغۇر، 1980-يىلى ئۈرۈمچىدە تۇغۇلغان.
مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تىل-ئەدەبىيات فاكولتېتىنىڭ لېكتورى، ماگىستىر
ئاسپىرانت يېتەكچىسى. دوكتور. قەدىمكى تۈرك تىلى، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى ئوقۇتۇشى ۋە
تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

¹ 畏兀儿 سۆزى « ئۇيغۇر » سۆزىنىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى
ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

² بۇ بۆلەك كولوفون (跋文) بولۇشىمۇ مۇمكىن. بۇ قىسىمغا ئائىت تەتقىقات ئۈچۈن تۆۋەندىكى
ماقالىگە قاراڭ:

(迪拉娜·伊斯拉非尔: 《国家图书馆藏“畏兀儿写经残卷”跋文研究》，载《民族语

مى < ئىنسادى سۇترا > ³ دىن پارچە، ئۈچىنچى قىسمى < ماھاپىرانىدان > (广大发愿颂) ⁴. ئەسلى مەتىن جەمئىي 25 بەت، 244 قۇر. 58- قۇردىن 69- قۇرغىچە « ئىنسادى سۇترا » دىن پارچە بولۇپ، ئەسەر نەزمىي شەكىلدە يېزىلغان.

ھازىر بېرىلن ئاكادېمىيىسى تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقات ئورنىدا (Ch/U75 TIIM228) 70 نومۇردا ساقلىنىۋاتقان « ئىنسادى سۇترا » 1906- يىلى مۇرتۇقتىن تېپىلغان بۇددىزىمغا ئائىت مەتىن. بۇ مەتىن تۈركولوگ سەمە تېزجان تەرىپىدىن رەتلەنگەن، ۋە تەتقىق قىلىنىپ، 1974- يىلى ئېلان قىلىنغان⁵. بۇ تەتقىقات نەتىجىسىدىن قارىغاندا، بۇ مەتىن جەمئىي 1121 قۇر بولۇپ، « ئۇيغۇرچە بۇددىزىم نوم پارچىسى » غا قوشۇمچە قىلىنغان قىسمى « ئىنسادى سۇترا » نىڭ 1089~1115 قۇرلىرىغا توغرا كېلىدۇ.

« ئىنسادى سۇترا » بىر بۇددىزىمى بولماستىن، بەلكى چىسىم- تۇتەرىپىدىن توپلانغان بىر قانچە (ياكى تېخىمۇ كۆپ) بۇددىزىملىرىدىن تاللانمىلار.⁶

تۆۋەندىكىسى ئۇيغۇرچە بۇددىزىم نوم پارچىسىغا قوشۇمچە قىلىنغان پارچىنىڭ لاتىنچە ترانسلىپتراتسىيە، ترانسكرىپسىيە، ئىزاھ ۋە تەرجىمىسى.

ماقالىدە ئىشلىتىلگەن بەزى بەلگىلەر:

() مەتىندە يېزىلمىغان سوزۇق تاۋۇش.

[] مەتىننىڭ بۇزۇلۇپ كەتكەن قىسمى.

{ } مەتىندە ئارتۇق يېزىلغان ھەرپ.

(()) كېيىن قوشۇپ يېزىلغان سۆز.

< > مەتىندە كەم يېزىلغان ئۈزۈك تاۋۇش.

ترانسكرىپسىيەدە توم يېزىلغان ھەرپ، قاپىيەنى كۆرسىتىش ئۈچۈن.

ترانسكرىپسىيەدە يانتۇ يېزىلغان ھەرپ، مەتىندە ئېنىق كۆرۈلگەن بولمىغان ھەرپ.

1. ترانسلىپتراتسىيە

58. []l'r nynk m'nkkl y yrlyq'nčwčβy kwkwl lwyk p'k'r y y'r'q syz 'rs'r
ym'

(文》，2011 年第三期。)

³ ئىنسادى: بۇ سۆزنىڭ مەنىسى تا ھازىرغىچە ئېنىق ئەمەس.

⁴ « ئۇلۇغ خەزىنە نوملىرى » 32- قىسىم 1676- نومۇر (广) No. 1676 大正新修大藏经第 32 册

(大发愿颂)

⁵ Semih Tezcan, Das uigurische Insadi-Sūtra, Akademie-Verlag, Berlin, 1974. (تۆۋەندە

قىسقارتىپ BT III دەپ ئېلىنىدۇ.)

⁶ بۇ ھەقتىكى تەتقىقات ئۈچۈن قاراڭ:

Peter Zieme, On Some Quotations in the Uighur Insadi- Sūtra, (Presented in Honour of Prof. Daisyun UYAMA and Prof. Meiji YAMADA on their retirement from Ryukoku University)

http://ci.nii.ac.jp/els/110006609600.pdf?id=ART0008579589&type=pdf&lang=jp&host=cinii&order_no=&ppv_type=0&lang_sw=&no=1340680068&cp=

Peter Zieme, Ein alttürkisches Avalokiteśvarastava, Altorientalische Forschungen 14, 1987.

59. []q qy ' myz ny y'βysl'm'dyñ ''lw yrlyq'nk .. 'wlws 'wlwq y q'ñkymz
nynk
60. []lyqyn s'qynyp 'wdwn't'čy t'pyñd'čy pyz qwlwd l'ryq 'wmwqswz qylw
yrlyq'm'ñk :: [:]
61. []/ynk kwyswšwmwz ny kwnkwlmwz č' pwydwrw yrlyq'ñk kwnkwlmwz
bwlz wn 'ynčkwłwk
62. []/z wn ''d' syz 'wyswmwz y'symyz twyk'yw 'wylwm k' 'wylwnk k' pwldwq
t' 'wykwmwz
63. []ydry 'wykswmwz t' p'lkwrw yrlyq'ñk :: :: ::
64. []č' t' 'wyswmwz t' 'wykwmwz q'ñkymyz 'wqwl 'ylyk
65. [] ''lyp qwlwd l'ryq 'yč 'wrwnkwz t' 'wrwnkwz t' 'wrñ'dyñk .. kwyrw yšydw
q'ñynčsyz
66. []wz ñwmwnkwz ny kwyr'lym yšyd'lym twrq'rw kwyrkwsz ''yyq qylynč
l'rymz t'ryqswñ ::
67. [] ''ryq nwmlwq yn t'pynlym sysynk' qwp kwnkwł yn t'pynmyš pwy'ñymz
nynk twysyñd'
68. []z ny ((tyn)) βykrydyq pwldwq t' syz pwrqn qwdyñ pwrwnqy qwβr'q ynkyz
t' twdwlw
69. []/wq 'lqys yq pwrq'n lyq kwyn tnkry twrqrw q'n :: s'dw pwłz wn twyk'dy

2. ترانسکرپسیه

⁵⁸[yalnguqlarnıng tängri]lär-ning mangg(a)l-i⁸
y(a)rliqančuč{v}i köngül-lüg bägär-i
yarağ-siz ärsär ymä ⁵⁹[bizning bu tapı]ğ-q(i)y-a-miz-ni
yavızlamadın alu y(a)rliqang ..

uluš uluğ-i qangim(i)z-ning
⁶⁰[urunçaqlığ yar]lığın saqınıp
uduntaçı tapındaçı biz quluğ-larığ
umuğsuz qılu y(a)rliqamang :: ::

⁶¹[bu bi]zning ⁹küsüşümüz-ni
köngülümüz-ča bütürü y(a)rliqang
köngülümüz bolş-un ençgülüg
⁶²[körkümüz] ärz-ün ada-siz

özümüz yašımız tükäyü
ölüm-kä ölüng-kä bulduq-ta
ögümüz ⁶³[qangimiz ma]ytri
üksümüz-tä bälğürü y(a)rliqang :: :: ::

⁶⁴[eltinsär an]ča-ta özümüz-tä
ögümüz qangimiz¹⁰ oğul elig

⁷ بۇ نومۇر ئەسلى مەتىندىكى قۇر نومۇرىنى كۆرسىتىدۇ.

⁸ BT III تە yalngoqli tängrili manggalı يېزىلغان.

⁹ BT III تە kūsāmiš kūsüşümüzni يېزىلغان.

¹⁰ BT III تە edimiz egämiz يېزىلغان.

⁶⁵[edäläyü] alip quluṭ-larīḡ¹¹
iç ordunguz-ta or<n>unguz-ta ornaṭīng¹² ..

körü ešidü qaninčsüz
⁶⁶[körküng]üz nomunguz-ni¹³
körälim ešidälim turqaru
körgüsüz ayiḡ qılınč-larim(i)z tarīqzun ::

⁶⁷[tarīqmīš] arīḡ nomluḡ-in
tapin(a)līm sizīngä qop köngül-in
tapinmīš buyanīm(i)z-nīng tūšindä
⁶⁸[tapalim si]z-ni-((tin))¹⁴ vy(a)kriṭiḡ

bulduq-ta siz burh(a)n quṭin
burunqī quvraḡ-īngiz-ta tuṭulu
⁶⁹[bolalim i]duq alqīš-<l>iq
burhan-līq kūn t(ä)ngri turq(a)ru han :: ::

sadu bolz-un tükädi

3. ئىزاھ:

(58)¹⁵ mangg(a)l > :mangg(a)l > Toch.B mangāl / Toch.A maikal > Skt. maṅgala > « بهخت ، تەلەي ، ياخشى بىشارەت » دېگەن مەنىلەردە .

bäg > :bägär-i (بەگ) är + (ئەر) . (قاراڭ : BT III ، 75 - بەت)

yara- > :yaraḡ-siz (يارماق) ḡ + (تۇرغۇن سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچە) + siz (سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە)

59) tapīḡ: بۇددا دىنى ئاتالغۇسى . سانسىكرىتچە pūjanā ، خەنزۇچە « 供施、供给 »
« . بۇ سۆز « باقماق ، خەۋەر ئالماق » مەنىسىدە بولۇپ ، يۇقىرىغا نىسبەتەن ھۆرمەت قىلىش ، خىزمىتىنى قىلىش ، تۆۋەنگە نىسبەتەن ھېسداشلىق قىلىش ، كۆيۈنۈشنى كۆرسىتىدۇ . qya + (« ئاز ، كىچىك » مەنىسىدىكى سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە)
-yarliqa: بۇ سۆز ئەسلى « ھېسداشلىق قىلىش ، ئىچ ئاغرىتىش » مەنىسىدە بولۇپ ، ئىجتىمائىي ئورنىنى گەۋدىلەندۈرۈش ئۈچۈن ، ياردەمچى سۆز ئورنىدا قوللىنىلىدۇ .

60) qul+ ut > :quluṭ . ئىسىمنىڭ كۆپلۈك شەكلىنى تۈرلەيدىغان ياكى تۈردەش ئىسىم ياسايدىغان قوشۇمچە t(X)+ دىن تۈزۈلگەن qulut سۆزى ئادەتتە بىرىنچى شەخسنى كۆرسەتكەندە ، ئەدەپ يۈزىدىن ئىشلىتىلىدۇ ۋە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر

¹¹ BT III تە biz qulutlarīḡ يېزىلغان .

¹² BT III تە (!) ič ordunguzta örding دەپ ترانسىكرىپسىيە قىلغان ۋە « خاس ئوردىڭىزغا ئۆرلىتىڭ . » دەپ تەرجىمە قىلغان .

¹³ BT III تە ikigüni سۆزى بار .

¹⁴ tyn دەسلەپتە يېزىلمىغان بولۇپ ، كېيىن ny بىلەن bykrydyḡ ئارىسىدىكى بوشلۇقنىڭ كەينىگە « + بەلگىسى قۇيۇلۇپ ، ئۇ سۆزلەرنىڭ ئالدىغا قوشۇلغان .

¹⁵ بۇ نومۇر مەتىندىكى قۇر نومۇرىنى كۆرسىتىدۇ .

تېلىدىكى « بەندە » ، « پېقىر » سۆزلىرىگە توغرا كېلىدۇ. (قاراڭ: OTWF¹⁶ ، 78~79 بەت)

(62) ölung > :öl-üng . (X)ng - ئۆتۈمسىز پېئىلدىن تۇرغۇن سۆز ياسايدىغان ئۈنۈم سىز قوشۇمچە بولۇپ ، بۇ قوشۇمچىدىن ياسالغان سۆزلەر ئاسەسەن ، مەتىنلەردە پەقەت بىرلا قېتىم كۆرۈلگەن. بۇ قوشۇمچىدىن ياسالغان سۆزلەر ھەممىسى قوش بوغۇملۇق سۆزلەر دۇر. (قاراڭ: OTWF ، 337~338 بەت)

(63) üsk > :üksümüz-tä ، بۇ سۆزدە تاۋۇش ئالمىشىش يۈز بەرگەن.

(64) oğul elig : تەخت ۋارىسى. بۇ سۆز كەلگۈسىدە كېلىدىغان بۇددا مايتىرىنى كۆر سىتىدۇ. oğul سۆزى « ئوغۇل » مەنىسىدىن باشقا يەنە بەزىدە « شاھزادە ؛ خىزمەتچى » مەنىلىرىدىمۇ كېلىدۇ. (قاراڭ: TMEN II¹⁷ ، 498-ۋە 502 سۆزلۈك)

(65) eltin- :elt-in > öz eltin- قەدىمكى ئۇيغۇرچە خېلى كۆپ مەتىنلەردە كۆرۈلگەن بولۇپ ، « ھاياتنى داۋاملاشتۇرماق » مەنىسىدە. . (قاراڭ: OTWF ، 599-بەت)

edilä- : بۇ سۆز BT III تە بار بولۇپ ، تېزجان سوئال بەلگىسى قويۇپ ، « قوغدىماق » دەپ تەرجىمە قىلغان ۋە ئىندېكىستە « ئىگە بولماق (ئوقۇلۇشى ئىشەنچسىز) » دەپ يازغان. edilä- > +lā (ئىگە) edi ، « ئىگە بولماق » دېگەن مەنىدە بولۇپ ، . دۆرۋېرنىڭ كۆرسىتىشىچە ، edi سۆزى ، موڭغۇلچە (ئىگە) *eji سۆزىدىن كەلگەن. igälä- : > +lā (ئىگە) igä ، « قوغدىماق » دېگەن مەنىدە. edi ۋە igä ئايرىم-ئايرىم ئىككى سۆز بولۇپ ، edilä- سۆزى igälä- سۆزى بىلەن مەنىداش سۆز بولمايدۇ. (قاراڭ: OTWF ، 436~437 بەت) دىن كەلگەن.

(67) buyan > :Skt. puṇya . بۇددا دىنى ئاتالغۇسى. « ساۋاب » مەنىسىدە.

Buyan tüši : « سائادەت مېۋىسى » . بۇددا دىنى ئاتالغۇسى بولۇپ ، خەير-ساخاۋەتلىك ئىشلارنى قىلىشتىن ئېرىشىدىغان نەتىجە. خەنزۇچە « 福果 » .
(68) siz-ni-tin : كىشىلىك ئالماشنىڭ ئورۇن كېلىش ۋە چىقىش كېلىش شەكلى قىسمەن ئەھۋاللاردا شەكىل جەھەتتىن ئالماشنىڭ چۈشۈم كېلىش قوشۇمچىسىغا ئوخشايدىغان ن ياردەمچى +ni ئاساسىدا ياسىلىدۇ. (قاراڭ: GOT¹⁸ ، 196-بەت)

vy(a)kriṭ > :Skt. vyākṛta > Toch.A/B vyākārit . بۇ سۆز بۇددا دىنى ئاتالغۇسى

بولۇپ ، خەنزۇچە « 受记、授记 » ، « بۇددا بولۇشنىڭ ئالامەتلىرى » دېگەن مەنىدە.

Burhan qutī > : « بۇددا بولماق » مەنىسىدە. خەنزۇچە « 佛果 » .

sadu > :Skt. Sādhū ، « خەيرلىك ، ساۋاپلىق » دېگەن مەنىدە. (69)

4. تەرجىمىسى:

(58~60) [ئىنسانلارنىڭ ، تەڭرى]لەرنىڭ بەختى بولغان ، مېھىر-شەپقەتلىك بېگى (سىز) ئەرزىمەس بولسىمۇ ، [بىزنىڭ بۇ] كىچىككىنە خىزمىتىمىزنى يامان كۆرمەي ئىلتىپات قىلىپ قۇبۇل قىلغايىسىز. ئېلىمىزنىڭ ئۇلۇغى خانىمىزنىڭ تاپىلغان گېپىنى

¹⁶ Marcel Erdal, Old Turkic Word Formation, Otto Harrassowitz. Wiesbaden, 1991.
¹⁷ Gerhard Doerfer, Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen, II, Wiesbaden, 1965.
¹⁸ Marcel Erdal, A Grammar of Old Turkic, Leiden. Brill, 2004.

ئەستە تۇتۇپ، (سىزگە) خىزمەت قىلىدىغان بىز قۇللىرىڭىزنى ئۈمۈدىسىز قالدۇرمايىسىز.

(61~63) بىزنىڭ بۇ ئۈمۈدىمىزنى كۆڭلىمىزدىكىدەك ئەمەلگە ئاشۇرغايىسىز. كۆڭلۈمىز تېنچ، تېنىمىز ئامان بولسۇن. ھاياتىمىز، يېشىمىز ئاخىرلىشىپ، ئۆلۈمگە يەتكىنىمىزدە، ئانىمىز، ئاتىمىز (مايتىرى) ئالدىمىزدا پەيدا بولغايىسىز.

(64~66) ھاياتىمىز تېنىمىزدە داۋاملاشسا، ئۇ چاغدا، ئاتا-ئانىمىز تەخت ۋارىسى (مايتىرى) (تېنىمىزغا) ئىگە بولۇپ ئېلىپ، (بىز) قۇللىرىڭىزنى خاس ئوردىڭىزغا قويغايىسىز. كۆرۈپ، ئاڭلاپ قانمايدىغان چىرايىڭىز (ۋە) نومىڭىزنى كۆرەيلى، ئاڭلايلى. مەڭگۈ قارىغۇسىز يامان قىلمىشلىرىمىز يوقالسۇن.

(67~69) (يامان قىلمىشلاردىن) يىراقلاشقان پاك دىنىي ئەقىدىمىز بىلەن سىزگە پۈتۈن كۆڭلىمىزدىن تېۋىنايلى. تېۋىنغاننىڭ ساۋابىغا، سىزدىن بۇددا بولىدىغان ئالامەتلەرنى تاپايلى. (بۇددالىق ئالامەتلىرىنى) تاپقىنىمىزدا، سىز ئۇلۇغ مەرتىۋىلىك، مۇقەددەس، كۈندەك ئەبەدىي خانىمىز (مايتىرى) بۇددالىق مەرتىۋىسى بىلەن (بىزنى) ئەڭ يۈكسەك جامائىتىڭىزگە مەنسۇپ قىلغايىسىز. خەيرلىك بولسۇن. تۈگىدى.